

Oversigter

Første Verdenskrig som 'brutaliserende erfaring'

AF

THOMAS EKMAN JØRGENSEN

Tiden efter Første Verdenskrig hører til de mest brutale i et århundrede, der ellers ikke har manglet brutalitet: Den russiske revolution fulgt af rød og hvid terror, blodige revolutioner og kontrarevolutioner i Ungarn og Bayern, borgerkrigslignende tilstande i Tyskland og et Italien, hvor sadistiske bander banede vejen for den fascistiske magtovertagelse. Det virker, som om, det 19. århundredes relativt civiliserede Europa vendte sig selv på vrangen i et veritabelt voldsorgie.

En gængs forklaring på dette 'syndefald' er erfaringen fra Første Verdenskrig. De veteraner, der efter mere end fire år i skyttegravene vendte tilbage til det civile liv, var blevet brutaliserede af deres oplevelser, de kunne ikke finde sig til rette med parlamentarismens kompromiser og debat, men brugte uden tøven volden som middel til at nå deres politiske mål. George L. Mosse – en af de største autoriteter når det gælder nazismens ideologi – skriver for eksempel om, hvordan krigens pres førte dele af civilisationsprocessen baglæns og integrerede brutaliteten i en ny ideologi,¹ en tanke som findes i adskillige andre værker, der beskæftiger sig med mellemkrigstiden, på dansk senest i Erling Bjøls *Da verden gik amok*:

»... da [krigen] var forbi, blev de bitre og skuffede veteraner et væsentligt uroelement i flere lande. År ved fronten havde vænnet dem til en foragt for menneskeliv, som havde været ukendt før krigen. Mange af dem havde aldrig lært andet end at dræbe og

¹ George L. Mosse, *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford 1990, s. 159-181. Den franske oversættelse sætter brutaliseringstesen helt i centrum med titlen *De la Grande Guerre au totalitarisme* (Paris 1999).

undgå at blive dræbt. De havde svært ved at finde en plads i samfund, der endnu i flere år rystedes af den vanskelige økonomiske omstillingsproces fra krig til fred.«²

Mosse skriver om sin brutaliseringstese, at den kun vanskeligt lader sig efterprøve.³ Det må nu siges at være en mærkværdig påstand. Faktisk har soldaternes oplevelse af Første Verdenskrig udviklet sig til et veldokumenteret forskningsfelt i de sidste ti år, ligesom den politiske vold efter krigen også er blevet behandlet grundigt. Ud fra denne litteratur er det efterhånden muligt at give et nuanceret sammenhængen mellem Første Verdenskrig og mellemkrigstidens voldsbølge. I det følgende vil jeg gennemgå nogle eksempler på denne forskning i forhold til Tyskland og Italien, hvor brutaliseringstesen er mest relevant, for at belyse, hvilke problemer brutaliseringstesen indebærer, og hvad den kan fortælle os noget om. Jeg koncentrerer mig dog om den højreorienterede vold, da det normalt er den, man hentyder til med brutaliseringstesen. Det betyder ikke, at den politiske vold i tiden efter Første Verdenskrig var begrænset til højrefløjen. Den korte revolution i München og de gentagne optøjer i Tyskland i de første år efter krigen var langtfra ublodige, ligesom Italien oplevede en række voldsomme strejker og fabriksbesættelser. Sammenhængen mellem krigserfaring og venstreorienteret vold er dog alligevel en anden historie, der (mindst) kunne fylde en selvstændig artikel.⁴ En sammenligning mellem de to ville naturligvis også være relevant.

Tyskland og Italien stod henholdsvis som taber og sejrherre efter krigen. Alligevel blev begge lande kastet ud i en alvorlig krise samtidig med, at tropperne begyndte at vende hjem. I Tyskland hang det sammen med et sammenbrud på både den ydre og den indre front. Hæren var i opløsning under presset fra fire års krig, mens selve Tyskland var plaget af sult, strejker og oprørsstemning. Berlin, hvor mere eller mindre organiserede arbejder- og soldaterråd forsøgte at tage magten, var uregerlig, og i blandt andet Bayern endte det politiske kaos i et kort men voldsomt 'proletariatets diktatur'. Snart blev roen dog genoprettet på ualmindelig brutal vis af afdelinger af frivillige soldater, de såkaldte

² Erling Bjøl, *Da verden gik amok*, København 2005, s. 93.

³ G.L. Mosse 1990, s. 160.

⁴ Eksempler på en brutaliseringstese for venstrefløjen findes blandt andet hos Klaus-Michael Mallmann, *Kommunisten in der Weimarer Republik. Sozialgeschichte einer revolutionären Bewegung*, Darmstadt 1996, s. 117-118, og hos Andreas Wirsching, *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg. Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918-1933/39*, München 1999.

frikorps, som 'generobrede' de revolutionære enklaver og skridt for skridt sikrede magten for den nye republikanske regering.

I Italien blev de hjemvendte soldater hyldet af de såkaldte 'interventionister'. Italien havde ikke deltaget i krigen fra begyndelsen, men været neutralt. Hverken parlamentets flertal eller de almindelige italienere var begejstrede for tanken om at gå i krig. Et mindretal mente dog, at Italien skulle angribe Østrig-Ungarn og fuldføre det nationale projekt ved at erobre Trieste og Trento, hvor der fandtes en italiensktalende befolkning. Nogle interventister mente ligefrem, at krigen ville rense og hærde det italienske folk, og at den var nødvendig i sig selv. I maj 1915 gik interventisterne på gaden i en række voldsomme demonstrationer, som i sidste ende fik politikerne til at give efter og – mod deres egen og de fleste italieneres vilje – kaste landet ud i et blodigt felttog mod Østrig-Ungarn. Selv om Italien vandt krigen, var det et delt land efter 1918, hvor interventisterne igen pressede på for større anneksioner og kaldte til kamp mod dem, der ville forråde fædrelandet. De ville med alle midler bekæmpe de politikere, der havde vægret sig ved krigen og nu ville smide sejren bort med deres beskedne krav ved fredsforhandlingerne. Særligt socialisterne, der havde modsat sig krigen fra starten, stod for tur i en voldskampagne, der tog fart i 1920-21 og endte med Mussolinis magtovertagelse.

Der var altså nok af brutalitet, som hang sammen med krigsafslutningen, noget som umiddelbart kunne tyde på, at krigserfaring blev videreført gennem politisk vold. Men hvad ved vi egentlig om, hvordan soldaterne oplevede krigen? Vendte de virkelig tilbage fra skyttegravene som potentielle voldsmænd?

I de sidste 10-15 år har den kulturhistoriske bølge også smittet af på militærhistorien i form af den såkaldte 'nye militærhistorie'. Det vil sige 'krigen set fra neden', militærhistorie med et stort kulturhistorisk indslag, der fokuserer på den almindelige soldats oplevelse af krigen i stedet for det, som man med et lidt nedladende udtryk kalder 'drums and trumpets'-skolen, hvor vi følger slagenes gang fra generalernes synsvinkel. I 1993 undrede den tyske historiker Gerhard Hirschfeld i antologien *Keiner fühlt sich hier mehr als Mensch. Erlebnis und Wirkung des Ersten Weltkrieges* sig over, hvordan den ellers så udbredte mentalitetshistoriske forskning havde ignoreret et så centralt emne som Første Verdenskrig.⁵ Det skulle antologien selvfølgelig råde bod på, og den indeholdt da

⁵ Gerhard Hirschfeld, Gerd Krumereich & Irina Renz (red.), *Keiner fühlt sich hier mehr als Mensch. Erlebnis und Wirkung des Ersten Weltkrieges*, Essen 1993, s. 7. Se også Wolfram Wette (red.), *Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten*,

også de væsentligste emner for den senere forskning og introducerede ikke mindst de væsentligste kildegrupper, der giver et indblik i, hvordan krigen blev oplevet nedefra.

En stor del af denne forskning går ud på at demontere myten om 'das Fronterlebnis', fronterfaringen. Denne erfaring var en af hovedbestanddelene af den tyske højre-ideologi under Weimar-republikken, og ekkoerne af den genfindes meget ofte også i senere litteratur. Kort skitseret var begrebet Fronterlebnis en idealisering af livet i skyttegravene, ikke en bagatellisering af farerne og det hårde liv, men historien om hvordan soldaterne gennem strabadserne hævdede sig over den borgerlige tilværelses magelighed og stræbte mod højere mål med livet som indsats. På den måde skabtes et nyt menneske, der var de borgerlige civilister moralsk overlegne. Det handlede også om det ubrydelige kammeratskab i skyttegravene, hvor klasseforskellene blev ophævet, og officerer og menige kæmpede som en samlet organisme for fædrelandet. Sidst men ikke mindst blev Fronterlebnis ofte kædet sammen med forræderiet på hjemmefronten, hvor heltene ved tilbagekomsten blev mødt af hån og var udstødte i det land, de havde risikeret livet for.

De væsentligste kilder til den faktiske Fronterlebnis må nok siges at være brevene mellem front og hjem. Her er Bernd Ulrichs afhandling *Augenzeugen. Deutsche Feldpostbriefe in Kriegs- und Nachkriegszeit* hovedværket. Man regner, ifølge noget usikre tal, med, at alene korrespondancen mellem de tyske soldater og dem derhjemme oversteg 28 milliarder forsendelser.⁶ Selv om en del er gået tabt, findes der stadig et enormt – ja uoverskueligt – materiale, der kan give os et indblik i, hvordan soldater på forskellige fronter og i forskellige situationer oplevede krigen. Korrespondancens omfang gjorde det umuligt at lave en systematisk censur. Selv om der var en del selvcensur, findes der derfor særdeles uforbeholdne beretninger om krigens hverdag. Brevene tiltrak sig opmærksomhed allerede under krigen, hvor man trykte dem netop som autentisk dokumentation fra øjenvidnerne selv, naturligvis ofte i propagandistisk øjemed for at bevise den tyske soldats heltemod og styrke. Ulrichs mere systematiske gennemgang også af upublicerede breve giver et noget andet billede, der kort kan sammenfattes i ordet desillusion.

Brevene mellem front og hjem fortæller om, hvordan den menige

München 1995. Længe forinden var temaet dog blevet behandlet i Marc Ferro, *La Grande Guerre, 1914-18*, Paris 1969. Engelsk udgave anmeldt i HT 1977 af Carsten Due-Nielsen.

⁶ Tallet er et resultat af otte stikprøver, der foretaget mellem 1915 og 1918, hvor al post på en dag blev talt, så det er et groft skøn, hentet fra Karl Schracke, *Geschichte der deutschen Feldpost im Kriege 1914/18*, Berlin 1921, s. 336.

soldat langt fra var begejstret for at træde ud af den ordnede tilværelse derhjemme og kæmpe for fædrelandet, tværtimod. Krigen var en prøvelse, der lå langt fra de idealiserede forestillinger. Forholdene var elendige, og det højt besungne kammeratskab levede heller ikke op til myten. Ulrich gør en del ud af brevene fra de frivillige, der ofte havde meldt sig under påvirkning fra krigspropagandaen i skolerne og efter en hurtigt overstået studentereksamen straks begav sig mod skyttegravene. De unge mænd forventede heltegerninger og frontromantik, men mødte allerede på kasernen et brutalt officerskorps, hvis tone over for rekrutterne var alt andet end ridderlig. Når de nåede ud til fronten, mødte de i stedet for sammenhold foragt fra de ældre indkaldte, der som oftest var arbejdere og bønder, som ikke brød sig om at have en studentspire gående med hovedet i skyerne. Klassemodsætningerne i Kejserriget blev langt fra ophævet i skyttegravene. Ganske vist betød skyttegravslivet, at over- og underklassen kom fysisk tæt på hinanden, men kontakten var fyldt med konflikter. Hvis man forestiller sig livet i skyttegravene med daglige snigskytter, bombardementer, konstant søvnunderskud og dårlige forhold og så oven i det lægger social isolering, brutale officerer og bristede illusioner, så er det ikke overraskende, at det ofte netop var de unge frivillige studenter, der brød sammen under presset og måtte hjemsendes som psykisk nedbrudte. Det hårde liv ved fronten sled ikke kun på rekrutterne, men på hæren som helhed. Brevene fra krigen viser, hvordan krigstrætheden og desillusionen bredte sig, indtil hæren simpelthen brød sammen i efteråret 1918. Krigens værdier: fædrelandet, kejseren, opofrelse og forløsning blev til en farce uden indhold.⁷

Ulrich viser, hvordan desillusionen faktisk var den stemning, der herskede i Tyskland lige efter krigen; 'dolkestødslegenden' om, at nederlaget skyldtes manglende støtte fra fædrelandet, opstod først senere. I stedet lagde man skylden på et dårligt officerskorps og forklarede nederlaget med, at hæren var blevet presset ud over det muliges rand.⁸ Alt andet havde også været i direkte modstrid med den erfaring, tropperne vendte hjem med, nemlig erfaringen af en forfærdelig krig ført af uforstående og uduelige officerer.

Det skulle vare nogle år, før den tyske højrefløj kunne gå til mod-offensiv mod dette billede; erfaringen skulle først blegne, før man kunne konstruere et nyt billede af 'das Fronterlebnis'. Fra midten af 1920'erne lykkedes det, blandt andet gennem selektive udgivelser af sol-

⁷ Bernd Ulrich, *Augenzeugen. Deutsche Feldpostbriefe in Kriegs- und Nachkriegszeit*, Tübingen 1997.

⁸ *Ibid.* s. 246.

daterbreve, at skabe det billede af den tapre, tyske soldat og hans heroiske krigserfaring, som nazisterne senere skulle bygge videre på.⁹

Ulrichs resultater bekræftes af lignende undersøgelser. Her er Benjamin Ziemanns nærstudie af det sydlige Bayern, *Front und Heimat*, især blevet en klassiker. Ziemann går direkte i kødet på brutaliseringstesen og afviser den på grundlag af materiale fra et regionalt afgrænset område, der så til gengæld er blevet undersøgt meget grundigt. Allerede fra august 1914 ser tingene anderledes ud end den gængse historie om begejstrede, syngende soldater, der drager sejsikkert i felten med høje idealer. Som Ziemann peger på, er billedet af krigsbegejstringen i august 1914 præget af store demonstrationer i Berlin og den krigeriske retorik, der kom fra det nationale borgerskab og ikke mindst studentorganisationerne. På landet i Bayern blev krigen først og fremmest mødt med bekymring: Hvem skulle tage sig af gården, hvordan skulle man få den forestående høst i hus, og hvordan skulle de tilbageværende kvinder klare sig økonomisk og socialt uden mændene? De unge mænd, der ikke havde egen familie, drog ofte eventyrlystne af sted, men hjemme var stemningen dystert og blev forværret af de høje tabstal og den bremsede offensiv fra efteråret 1914.¹⁰ Ligesom man ser det hos Ulrich, var krigsoplevelsen først og fremmest desillusionerende. Den frontromantik, som den tyske højrefløj stod for under Weimarrepublikken, havde meget lidt at gøre med de meniges krigsoplevelse. Ziemanns eksempler er en samling bondedrenge, der egentlig allerhelst vil hjem til gården. De bliver ikke til hærdede frontsvin, men forvandles fra relativt loyale og motiverede soldater under den indledende offensiv til opgivende og desillusionerede allerede et par måneder inde i krigen.

Denne udvikling havde også stor betydning for soldaternes hjemkomst. En vigtig del af dolkestødsmyten bestod i, at de ubesejrede soldater blev vendt ryggen af den hjemstavn, de havde forsvaret. Når de nåede grænsen, blev de mødt af de bolsjevistiske forrædere, der håned dem og ligefrem rev deres medaljer af brystet.¹¹ Ziemanns eksempler viser dog, at soldaternes største ønske ikke var at blive modtaget som hjemvendte helte, men til gengæld så hurtigt som muligt at blive reintegreret i det civile liv. Når det var lykkedes dem at komme tilbage til hjemstaven, var glæden så stor, at de glemte 'skammen over nederla-

⁹ Ibid. s. 262-65.

¹⁰ Benjamin Ziemann, *Front und Heimat. Ländliche Kriegserfahrungen im südlichen Bayern, 1914-1923*, Essen 1997, s. 39-54.

¹¹ Påstande, der blandt andet genfindes hos Peter H. Merkl, *Political Violence under the Swastika*, Princeton 1975, s. 159-60, og – med citater fra *Mein Kampf* – i Werner Maser, *Der Sturm auf die Republik. Frühgeschichte der NSDAP*, München 1973, s. 128.

get'. De, der ventede derhjemme, var ganske vist positive over for revolutionen, men først og fremmest fordi den betød, at sønner og fædre nu kunne komme hjem, så livet kunne gå videre som før. Derfor blev de hjemvendte også fejret behørigt, når de dukkede op. Det var ikke de civile, der ydmygede soldaterne, men soldaterne der ikke ville vide mere af militæret.¹² Krigserfaringen havde givet dem en afsky for alt, hvad der mindede om disciplin. Det gik så langt, at det frivillige brandvæsen havde svært ved at rekruttere blandt veteranerne, fordi det mindede dem om den forhadte soldatertid.¹³ Trods traumerne lykkedes det relativt smertefrit at integrere de hjemvendte i de følgende år, og Ziemann regner processen for afsluttet i 1921.¹⁴ Nu kunne man sige, at det var relativt let at finde plads til de hjemvendte på landet, hvor familie og arbejdsplads var nært knyttet sammen, og at eksemplet dårligt kan bruges for de mange, der vendte tilbage til industribyerne. Richard Bessel, der ligesom Ziemann interesserer sig for brutaliseringstesen, ser i bogen *Germany after the First World War* på efterkrigstidens Tyskland i et nationalt perspektiv. Her punkterer han myten om soldaterne, der vendte hjem til nød og arbejdsløshed. Faktisk var det relativt let for de hjemvendte at finde arbejde. Mange af de kvinder, der havde taget traditionelt mandearbejde under krigen, blev afskediget, de hjemvendte soldater tog deres plads, og det lykkedes for arbejdsmarkedet at opsuge langt de fleste hjemvendte.¹⁵

Når man læser Ziemann, er det næsten som om, forbindelsen mellem Weimarrepublikkens korte og voldelige historie og krigsoplevelsen ophæves eller indskrænkes til et fænomen, der ikke berørte den tyske befolknings flertal.¹⁶ Selv veteranorganisationerne, der om nogen har stået i søgelyset hos dem, der argumenterer for en sammenhæng mellem krigsoplevelse og efterkrigstidens vold, bliver til sociale foreninger i Bayerns landsbyer, hvor man drikker øl og danser¹⁷ – egentlig en paradoksal konklusion, når man tænker på, hvor voldsom den umiddelbare efterkrigstid faktisk var.

Paradokset ved på den ene side desillusionerede soldater, der vendte krigstrætte hjem, på den anden side efterkrigstidens brutalitet, findes i en anden variant i en italiensk pendant til de tyske værker, Antonio Gibellis *La grande guerra degli italiani*. Her beskrives skyttegravslivet som værende meget lig det tyske eksempel. De umenneskelige forhold på en

¹² Ziemann 1997, s. 372-93.

¹³ Ibid. s. 403.

¹⁴ Ibid. s. 393.

¹⁵ Richard Bessel, *Germany after the First World War*, Oxford 1993, s. 125-165.

¹⁶ Ziemann 1997, s. 470.

¹⁷ Ibid. s. 423-25.

stillestående front førte til en udbredt desillusion blandt soldaterne. Dertil kom, at der ikke fandtes nogen stærk nationalfølelse i Italien, som kunne motivere de kæmpende til at udholde strabadserne. En stor del af soldaterne var analfabeter, der kun talte deres egen dialekt og først fik lært italiensk i skyttegraven.¹⁸ Selvom Gibellis beskrivelse af soldaternes »uregerlige impuls til at slippe bort fra den voldens logik, som var blevet påtvunget dem ovenfra, bort fra tvangen til at massakrere«,¹⁹ ligner beskrivelserne af de tyske soldater, så vælger han, modsat de tyske historikere, at trække en lige linje fra skyttegravens brutalitet til efterkrigstidens vold. Soldaterne var, med Gibellis ord, blevet reduceret til dyrestadiet, når de levede mellem blod, afføring og rådnende lig, men i modsætning til deres tyske lidelsesfæller var deres reaktion ikke afsky ved krigen. Tværtimod blev denne rå erfaring grundlaget for en brutalisering af efterkrigstidens Italien.²⁰ Hvilket igen står i kontrast til det forhold – som Gibelli selv peger på – at den umiddelbare efterkrigstid var præget af en stærk pacifistisk strømning.²¹

Ligesom den tyske højrefløj byggede fascisterne på deres egen version af Fronterlebnis. Mussolini opfandt i en berømt artikel fra 1917 udtrykket *Trincerocrazia* – skyttegravaristokratiet – hvor han beskrev kampene i poetiske vendinger, hyldede håndgranatens skønhed og forudså, hvordan det nye Italien skulle bygges på de værdier, som de hjemvendte 'skyttegravsaristokrater' havde opdaget ved fronten.²²

Men ligesom i Tyskland stod dette idealiserede billede i stærk kontrast til det, vi kan se fra de øvrige værker, der beskæftiger sig med den almindelige soldats oplevelse af krigen. I 1998 blev et klassisk værk, Enzo Forcella og Antonio Monticones *Plotone di esecuzione* fra 1968, genudgivet. Her findes et af de første italienske forsøg på at gå direkte imod myten om den seje og opofrende frontsoldat, noget som havde været tabu langt op i efterkrigstiden. De to forfattere forholdt sig kritisk til korrespondancen som kilde, idet de breve, vi har tilbage fra de italienske soldater, ofte stammer fra de kun cirka 2% der gik gennem censuren, og i øvrigt tit er præget af selvcensur.²³ I stedet tager de deres eksempler fra over 100.000 krigsretssager. Den italienske militærjustits var meget hård, blandt andet fordi krigstilhængere og hærledelse godt vidste, at størstedelen af befolkningen egentlig var imod krig. Af frygt

¹⁸ Antonio Gibelli, *La grande guerra degli italiani*, Milano 1998, s. 92-97.

¹⁹ Ibid. s. 115 (min oversættelse TEJ).

²⁰ Ibid. s. 324-27.

²¹ Ibid. 331-33.

²² Benito Mussolini, »Trincerocrazia«, i *Opera Omnia* bd. 10, s. 140-42, Firenze 1958.

²³ Enzo Forcella og Antonio Monticone, *Plotone di esecuzione*, Rom/Bari 1998 (1968), s. xxii-xxiii.

for dette flertal af uvillige blev ytringer og handlinger, som kunne tydes som modstand mod krigen, straffet meget hårdt, sådan at en enkelt uoverlagt kommentar kunne være nok til at blive idømt dødsstraf. Derfor var der også for eksempel mange flere sager om desertering i den italienske hær, end i de øvrige hære.²⁴ Kildematerialet fra retssagerne viser stor bitterhed fra soldaternes side, de vil ikke dø for fædrelandet, og de oplever ikke krigen som en heroisk begivenhed, den er »et slagteri, og som sådan bliver den set«.²⁵

Det samme billede går igen, når man tager udgangspunkt i krigskorrespondancen, selvom kildegrundlaget som nævnt ikke er så godt som i Tyskland. Der var 'kun' omkring 4 milliarder forsendelser, hvoraf de fleste af de få bevarede hidrører fra tilbageholdelse i censuren. I Giovanna Procaccis bog, *Soldati e prigionieri italiani nella grande guerra*, der først og fremmest bygger på disse breve, får man et billede, som virker endnu mere fortvivlende end det tyske eksempel. Ikke alene manglede de italienske soldater den identifikation med nationalstaten, der trods alt fandtes i de fleste andre hære, men de led også under et officerskorps, der grundlæggende ikke bekymrede sig om soldaternes forhold, og som havde fuldstændig urimelige ideer om, hvad man kunne kræve af afsavn. Stemningen skiftede under krigen fra chok og fortvivlelse til vrede og bitterhed mod den stat, som udsatte dem for de meningsløse lidelser.²⁶ Derfor var den italienske soldat lige så lidt som den tyske en udholdende helt, der bed tænderne sammen og lod sig hærde af livet ved fronten. Det helt gennemgribende tema i de italienske soldaters tankegang var simpelthen at komme væk.

Selvom man her kunne indvende, at Procaccis materiale nødvendigvis må give et negativt billede, idet hendes breve er standset af censuren, så understreges pointen af de objektive forhold ved fronten. Den italienske hær var gået i krig uden at have de materielle forudsætninger. Interventisterne havde presset deres program igennem på retorik om heltemod og opofrelse, men det hjalp ikke mod Alpernes kulde, når der ikke var tæpper nok, og heltemod var nyttede heller ikke, når der ikke var nok moderne geværer. Lucio Fabis bog, *Gente di trincea*, fra 1994 går tæt på livet i skyttegravene. Her demonstrerer han overbevisende, at lidelserne var meget store på den italiensk-østrigske front under Første Verdenskrig. Soldaterne levede i dårlige, mudrede skyttegrave under klimatiske forhold, der skiftede mellem ekstrem varme og kulde, og

²⁴ Nils Arne Sørensen, *Den store krig. Europæernes første verdenskrig*, København 2005, s. 176.

²⁵ Forcella og Monticone 1998, s. xlii.

²⁶ Giovanna Procacci, *Soldati e prigionieri italiani nella grande guerra*, Rom 1993.

blev derudover behandlet som dumt kvæg af officererne.²⁷ Man undrer sig ikke over, at de italienske soldater tyede til ekstreme midler for at komme væk. De fleste af værkerne beskriver indgående, hvordan soldaterne sårede sig selv med skud i fødder eller hænder eller indsprøjtninger med forskellige væsker i blodårerne, alt sammen for at slippe væk fra frontens rædsler. Det var klart, at den almindelige soldat hadede krigen. Fabi skriver til gengæld, at fjenden normalt beskrives i moderate vendinger og sjældent er målet for soldaternes had. De hadede krigen, ikke fjenden, hvilket illustreres af flere eksempler på fraternisering eller 'uofficielle våbenhviler', hvor soldaterne praktiserede et 'live and let live'-system langs dele af fronten.²⁸

De italienske værker konsoliderer på den måde det paradoks, at efterkrigstiden blev præget af voldelige grupper, som hyldede den krigserfaring, langt størstedelen af italienerne havde oplevet som et rent mareridt. Når vi ser på den almindelige soldat, er han ikke tapper, men forsøger på alle måder at komme væk, han vil ikke ofre sig for fædrelandet, tværtimod er han fyldt med vrede mod det land, som tvinger ham til at lide, og han hader heller ikke sin modstander, men vil bare leve i fred.²⁹ Fabi skriver direkte, at han ikke vil falde for fristelsen til at analysere sammenhængen mellem krigserfaringen og fascismen,³⁰ og derfor forbliver han langt hen ad vejen på et beskrivende niveau, der ikke ser langt ud over november 1918.

Er der en måde hvorpå man kan forklare, at langt størstedelen af soldaterne i begge lande helt åbenbart var desillusionerede og krigstrætte efter 1918, samtidig med at efterkrigstiden var præget af politisk vold? Hverken soldaterne eller de civile ville jo slås længere, så hvordan kunne de to ideologier, nazismen og fascismen, der netop var udtrykkeligt krigs- og voldsforherligende, overhovedet vinde tilslutning efter krigen?

En af forklaringerne på den voldelige efterkrigstid går tilbage til tiden før 1914 for at se på den ideologiske voldsforherligelses rødder. Her står Zeev Sternhells *The Birth of Fascist Ideology* som en klassiker.

²⁷ Lucio Fabi, *Gente di trincea. La grande guerra sul Carso e sull'Isonzo*, Milano 1994.

²⁸ Ibid. s. 154 og 195-199.

²⁹ En undtagelse findes hos Mario Isnenghi og Giorgio Rochat, der ved at sammenligne med Frankrig mener at kunne vise, at den italienske hær ikke var dårligere disciplineret eller mere krigstræt end andre hære, og at der ligefrem fandtes en udbredt accept af krigen med en kun marginal modstand. Det er dog en konklusion, der til dels bygger på en meget selektiv kildebennyttelse, hvor materialet fra krigsretter og breve fra menige soldater vejer mindre tungt end officerernes erindringer, se Mario Isnenghi og Giorgio Rochat, *La grande guerra 1914-1918*, s. 269-285.

³⁰ Fabi 1994, s. 10.

Sternhell fokuserer på den revolutionære syndikalisme, der opnåede en vis indflydelse særlig i Italien og Frankrig i årtiet op til Første Verdenskrig, især dens vigtigste ideolog Georges Sorel, hvis værk *Réflexions sur la violence* fra 1908 havde stor udbredelse i de miljøer, der senere skulle danne den ideologiske kerne i fascismen. Her blev volden beskrevet som en rensende og fornyende kraft for proletariatet, som kunne mobilisere det, ja endda løfte det op på et nyt moralsk stade. Sorel selv så generalstrejken som den katalysator, hvor volden skulle gøre sin virkning. I begyndelsen af århundredet stod det dog klart for de italienske revolutionære syndikalister, at generalstrejken ikke var nogen realistisk mulighed, og derfor så de mod krigen som et alternativ.³¹ Det samme gjaldt den futuristiske bevægelse, der bekendte sig til, at der ikke kunne være skønhed uden kamp, og hyldede faren, heltemodet, volden og krigen i deres stormløb mod alt, hvad der hørte fortiden til. Der fandtes altså, og det er Sternhells hovedpointe, allerede før krigen en færdig krigs- og voldsforherligende ideologi, strømninger der mødtes omkring Mussolini³² og udgjorde kernen i fascismen. Denne ideologi var altså ikke et produkt af krigen, men en intellektuel metamorfose fra revolutionær socialisme til fascismen.³³ I denne version bliver krigen reduceret til et laboratorium for en færdig ideologi eller højst en accelerator i en igangværende udvikling.³⁴

En nyere bog, der præsenterer en lignende teori, er Angelo Ventrones *La seduzione totalitaria*, som dokumenterer, at den systematiske politiske vold allerede fandtes før 1914. Hvor Sternhell lader sig nøje med voldens intellektuelle kongerække, ser Ventrone også på, hvordan politisk vold kom til udtryk op til krigen. Et af hovedeksemplerne er Italiens indtræden i krigen i 1915. Som nævnt var der egentlig ikke flertal for krigsdeltagelse hverken i parlamentet eller i befolkningen, men alligevel lykkedes det for et ekstremt mindretal at presse regeringen til at erklære Østrig-Ungarn krig. Det gjordes blandt andet gennem demonstrationer, der mest af alt lignede optøjer med afbrænding af tyske og østrigske flag og angreb på tyskejede butikker og firmaer.³⁵ Efter nogle måneders optrapning af sammenstødene mellem krigstilhængere og

³¹ Zeev Sternhell, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, s. 160.

³² Her lægger Sternhell sig op ad den betydeligste Mussolini-biograf, Renzo de Felice, som i sin ideologiske hovedkarakteristik af Mussolini lægger vægt på påvirkningen fra den revolutionære syndikalisme, se Renzo de Felice, *Mussolini. Il rivoluzionario*, Torino 1965, s. xxv og s. 40-42. Se også Thorsten Borring Olesen, *Et langvarigt forhold*. Renzo de Felice og Mussolinibiografien, HT 91:2, s. 507-525.

³³ Sternhell 1994, s. 195.

³⁴ *Ibid.* s. 31 og s. 249.

³⁵ Angelo Ventrone, *La seduzione totalitaria*, Rom 2003, s. 69.

neutralister kulminerede demonstrationerne i det, der i den fascistiske terminologi er blevet til 'den strålende maj' (il maggio radioso), hvor parlamentsmedlemmer, der var mod krigen, blev truet og overfaldet, mens studenter – der var den mest aktive gruppe for krigen – byggede barrikader i Roms gader. Den fascistiske voldsbølge efter krigen havde altså en klar forløber i den interventistiske kampagne. Mussolini selv så begivenhederne som beviset for, at den sande folkevilje kunne tilsidesætte parlamentet, noget han skulle bevise igen mindre end ti år senere.³⁶

Eksistensen af politisk vold før krigen bløder paradokset mellem krigstræthed og efterkrigstidens voldelige konfrontationer noget op. Volden var altså ikke bare et produkt af Første Verdenskrig, men havde en bevægelse bag sig, hvis historie rakte tilbage til før krigen. Ventrone lægger vægt på et andet fænomen, nemlig det politiske sprog, der fulgte med volden, og ikke mindst med det faktum, at volden virkede og gav magt til de ekstreme kræfter, der havde sluppet den løs. Det politiske sprog havde været aggressivt allerede før, men med Italiens indtræden i krigen blev den retorik, der før havde hørt til et radikalt mindretal, spredt til bredere grupper.³⁷ Ideen om den indre fjende var særlig vigtig, i form af enten den tyskvenlige overløber eller den fejde pacifist, der forrådde fædrelandets storhed. Her stod socialisterne i centrum, idet de både forblev krigsmodstandere og var inspireret af det tyske SPD, der havde været ideologisk toneangivende i Anden Internationale.³⁸ Ifølge interventisternes retorik var krigsmodstanderne landsforrædere, der skulle bekæmpes voldeligt ligesom den ydre fjende på den anden side af skyttegravene. Forcella og Monticone gør en lignende iagttagelse, idet de ser på udviklingen oppefra og ned, fra en politisk klasse og et officerskorps, der grundlæggende var angste for at påtage sig ansvaret for en krig, som ingen ville have. Denne angst mandede på den ene side ud i en dæmonisering af alt, der kunne minde om kritik af krigen. På den anden side betød den en radikalisering af sproget, hvor det ikke længere var nok, at soldaterne var lydige, de skulle også være entusiastiske over for den heroiske opgave, de var sat til at løse.³⁹ Opdelingen af nationen i forrædere og helte, den nådesløse behandling af modstandere og kravet om national begejstring genfindes samlet i efterkrigstidens fascistiske ideologi.

³⁶ Ibid. s. 79.

³⁷ Ibid. s. 83.

³⁸ Den internationale samarbejdsorganisation for socialdemokratiske partier, som blev stiftet 1889 og ophørte ved Første Verdenskrigs udbrud.

³⁹ Forcella og Monticone 1998, s. lviii.

I forhold til den tyske kontekst gør Anne Lipp en lignende iagttagelse i sin bog, *Meinunglenkung im Krieg*, der tager udgangspunkt i de aviser, der cirkulerede i skyttegravene, enten produceret – meget primitivt – af soldaterne selv, eller på initiativ af hærledelsen. Her forsøgte hærledelsen at styrke moralen og legitimere strabadserne ved at idealisere den kæmpende frontsoldat, hvis højeste kvalitet var viljen til at holde stand (durchhalten). Modsat italienerne blev begejstringen set som overfladisk i forhold til viljestyrken og pligtfølelsen. Frontsoldaten var hård, pligtro og kunne holde stand imod selv de hårdeste angreb. Det var et billede, som trods den udbredte desillusion kunne finde en vis genklang hos soldaterne. Særlig efter det voldsomme slag ved Somme i 1916, hvor Ententen havde angrebet i månedsvis og kun vundet få kilometer ind på tyskerne, fandtes der en vis stolthed hos de tyske tropper over at have holdt stand i helvedet af angrebsbølger og artilleribeskydning. Selvom den almindelige soldats krigserfaring generelt var alt andet end heroisk, så overlevede frontsoldats-idealet i gentagne, efterhånden institutionaliserede beretninger og talemåder og formåede at trænge de alternative tolkninger tilbage. Inden for samme forestillingsverden lå billedet af de oprørske arbejdere, der var faldet hæren i ryggen og havde forrådt fædrelandet. Ammunitions-strejken i januar 1918 var her et særlig vigtigt motiv. De billeder, der var skabt under krigens propaganda, forsatte som væsentlige elementer i Weimar-republikkens politiske kultur.⁴⁰

Der skete altså en diskursiv brutalisering under krigen. En række billeder opstod, hvis idealer var helt igennem militære, og til dels – især i det italienske eksempel – udtrykkeligt antidemokratiske. Men diskurser lever ikke i et tomt rum, og talen alene fik ikke mellemkrigstidens demokratier til at bryde sammen. Det var den konkrete brutalitet, fascisternes knojern og nazisternes marcherende tæskehold, der løb storm mod systemet. Nok kan den diskursive brutalisering give noget af svaret på sammenhængen mellem krigen og den voldelige efterkrigstid, men den mangler stadig de aktører, der kunne føre ideerne ud i livet. De almindelige soldater, som Ziemann eller Bessel har præsenteret os for, vendte jo hjem til gården og fabrikken og mindedes højst krigen med dans og bægerklang.

For at søge efter et svar må vi vende bøtten og ikke se forløbet fra den

⁴⁰ Anne Lipp, *Meinunglenkung im Krieg. Kriegserfahrungen deutscher Soldaten und ihre Deutung 1914-18*, Göttingen 2003. Se også den sammenlignende undersøgelse Aribert Reimann, *Der große Krieg der Sprachen. Untersuchungen zur historischen Semantik in Deutschland und England zur Zeit des ersten Weltkriegs*, Essen 2000.

almindelige soldats side, men fra brutaliseringens hovedpersoner, fra tyske frikorpsmænd eller SA (nazisternes Sturmabteilung) og fra italienske 'squadristis' (de fascistiske overfaldshold) side. Her finder man allerede hjælp i ældre værker som Hagen Schulzes *Freikorps und Republik 1918-1920* og Robert Waites *Vanguard of Nazism*. Især hos Schulze er det tydeligt, at der er stor forskel på de frikorps, der lige efter krigen nedkæmpede de venstreorienterede oprørere, særlig i Berlin og München, og de hjemvendte soldater. Faktisk var den umiddelbare grund til at danne disse kompagnier af frivillige soldater, at hæren var ude af stand til at udføre opgaverne. Den var simpelthen for desillusioneret og krigstræt til, at man kunne sætte den ind mod oprørerne. Derfor var det en nødløsning at fiske i de vande, hvor de krigsduelige befandt sig. Det var hverken hos de demokratisk og socialistisk indstillede, der ville have demokratiske strukturer i hæren, hvilket effektivt fjernede enhver militær disciplin, eller hos den brede masse af hjemvendte, der bare ville hjem og være i fred.⁴¹ Der var til gengæld støtte at hente hos dele af det gamle officerskorps, der troppede op under de nye faner og dannede den vigtigste gruppe i frikorpsene.⁴² Som Waite gør opmærksom på, svulmede antallet af underofficerer op under krigen, fra omkring 50.000 ved krigens begyndelse til over 270.000 ved våbenstilstanden.⁴³ Når man sammenligner med antallet af frikorpsmænd, som Schulze sætter til cirka 250.000, er det klart, at selv en mindre del af alle officererne har været nok til at sætte et afgørende præg på frikorpsene. Men hvorfor ville officererne så gerne slås videre? De svar, man oftest finder, hører sammen med den politiske mytologisering af frontsoldaten, som flere af de nævnte værker beskriver – en mytologisering, der tog fart i offentligheden fra midten af 1920'erne, og som brutaliseringstesen ofte tager sine eksempler fra. Problemet bunder i manglen på kilder. Schulze påpeger selv i et »Bibliografischer Essai« sidst i sin bog, at de erindringer og senere udgivne brevsamlinger og dagbøger, han bygger på, byder på store kildekritiske problemer. Desuden findes der overhovedet kun lidt samtidigt materiale, for der var ikke tid til at skrive breve og dagbøger under frikorpsenes aktioner.⁴⁴ Det betyder, at man ofte bruger meget af den samme litteratur til at beskrive frikorpsmændenes ideer. Tit er det den berygtede Ernst von Salomons bøger

⁴¹ Hagen Schulze, *Freikorps und Republik 1918-20*, Boppard 1967, s. 8-34.

⁴² *Ibid.* s. 48.

⁴³ Robert G.L. Waite, *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany 1918-1923*, Cambridge, MA 1952, s. 45.

⁴⁴ Schulze 1967, s. 350.

fra 1930'erne, der tages ned fra hylderne.⁴⁵ Salomon havde været aktiv frikorpsmand og involveret både i mordet på udenrigsminister Rathenau og i senere blodige opgør på højrefløjen i begyndelsen af 1920'erne. Han tilbragte af samme grund nogle år i fængsel og begyndte først fra 1930 at indtage rollen som en autoritativ fortolker af frikorpsenes baggrund og ideologi. En af de bøger, der ofte citeres som kilde til 'frikorpsånden' er således *Das Buch vom deutschen Freikorpskämpfer* fra 1938, en lettere bizar datids-variant af fænomenet 'coffee table book', med rigt illustrerede erindringsglimt fra de gamle veteraner, alt sammen redigeret af Ernst von Salomon. Bogen er fyldt med sigende citater, men som kilde må den tages med et overordentligt stort gran salt, både på grund af afstanden til begivenhederne i tid og på grund af den tydelige politiske dagsorden.⁴⁶ Salomon er typisk for den gruppe, der har efterladt os kilder, men ikke nødvendigvis typisk for den almindelige frikorpsmand. Han er en intellektuel, der formår at udtrykke sig skriftligt, og han er del af det politiske projekt, som Ulrich beskriver, der skulle skabe ét bestemt billede af den kæmpende frontsoldat. Det billede kender vi godt, men vi ved meget lidt om, hvad den menige frikorpsmand egentlig tænkte, og hvorfor han valgte at kæmpe videre, når det store flertal af tyskerne var trætte af alt det, der havde med krigen at gøre.

I sin bog om det tidlige DNSAP skriver Werner Maser om de tidligere frontofficerer, der var blevet deklasseret som følge af Versailles-traktaten, der kun gav Tyskland lov til at have en meget lille hær.⁴⁷ De var på den måde blevet berøvet deres karrieremuligheder og havde derfor en social motivation til at fortsætte i frikorpsene og til at støtte ekstreme grupper som netop nazisterne, men – som Schulze påpeger – var frikorpsene så brogede, at denne motivation kun kan dække en del af de aktive.

Den sociale motivation kan i hvert fald kun bruges i begrænset omfang for de italienske officerer, hvor hæren – modsat Tyskland – blev opløst i et langsomt tempo. Alligevel spiller officerer også en stor rolle i den italienske historie. I sin bog om de organiserede fascistiske voldsmand, *squadristi*, skriver Mimmo Franzinelli ligefrem om studenterofficieren som en bestemt type, der spillede en stor rolle under den

⁴⁵ For eksempel i Klaus Theweleits klassiske værk om køn og fascisme, Klaus Theweleit, *Männerphantasien I-II*, Frankfurt a. M. 1977. Theweleit bygger desuden på erindringer fra seks ligesindede: Hermann Ehrhardt, Gerhard Rossbach, Martin Niemöller, Rudolf HöB, Paul von Lettow-Vorbeck og Manfred von Killinger – alle frikorpsmænd.

⁴⁶ Ernst von Salomon (red.), *Das Buch vom deutschen Freikorpskämpfer*, Berlin 1938.

⁴⁷ Werner Maser, *Der Sturm auf die Republik*, Stuttgart 1973, s. 249.

fascistiske offensiv i begyndelsen af 1920'erne. Studenterne udgjorde omkring 40% af *squadristi*, mange var blevet privilegerede ved at have været med i krigen, de havde fået nedsat deres studietid og fået plads på universiteterne i de store byer, men samtidig følte de sig isolerede fra de meget lukkede magtstrukturer i efterkrigstidens Italien. Nu udgjorde de kernen i de grupper, der kørte ud om natten for at terrorisere de socialistiske småbyer i oplandet.⁴⁸

Denne terrorkampagnes første fase havde udspillet sig i direkte fortsættelse af krigen med en tredje gruppe, nemlig stormtropperne *gli arditi* som hovedaktør. Under festlighederne efter sejren i 1918 talte Mussolini direkte til *gli arditi* og opfordrede dem til at fortsætte krigen mod de 'kujoner', der stillede sig i vejen for Italiens storhed, og i løbet af foråret 1919 organiserede *gli arditi* sig i Milano i et første forsøg på at overvinde deres modstandere gennem trusler og vold. Kulminationen var angrebet på socialisternes dagblad, *Avanti!*, hvor *gli arditi* trængte ind på bladet, ødelagde trykpressen og brændte redaktionslokalerne af, hvorefter skiltet med navnet *Avanti!* blev forelagt Mussolini selv som krigsbytte.⁴⁹ Det lykkedes dog i første gang myndighederne at få kontrol over byen igen, men dette første nederlag gjorde kun kernen i den politiske voldsbevægelse mere sammentømret.⁵⁰

Gli arditi var begyndt som et elitekorps, der skulle udføre særlige opgaver og virke som stødtropper i skyttegravskrigen (lignende tropper fandtes også i Tyskland, men deres rolle var mindre opsigtsvækkende). De og deres historie er beskrevet indgående af Giorgio Rochat i bogen *Gli arditi della grande guerra*. De havde fået en særlig træning og havde ikke mindst en særlig korpsånd, der adskilte dem fra og hævede dem over det almindelige infanteri. De skulle for eksempel ikke gøre tjeneste i skyttegravene og fik meget bedre forplejning end de øvrige soldater. Desuden blev de udstyret med speciel udrustning, en særlig uniform og kendetegn, der skulle skabe stolthed og sammenhold blandt soldaterne. På den måde fremmede man i første omgang en professionalisering, og hvad man kunne kalde faglig stolthed, men også en politisering af soldaterne. Den elitistiske kampglæde, der blev fremelsket blandt *arditi*, faldt sammen med dén retorik om tapperhed og kamp for fædrelandet, som allerede havde besjælet den italienske pro-krigsopinion i 1914/15. Det var derfor ikke overraskende, at de organiserede

⁴⁸ Mimmo Franzinelli, *Squadristi*, Milano 2003, s. 39-41.

⁴⁹ Episoden er blevet beskrevet flere gange i litteraturen, blandt andet Ferdinando Cordova, *Arditi e legionari dannunziani*, Padova 1969, s. 24-25 og Franzinelli 2003, s. 22-23.

⁵⁰ *Ibid.* s. 32.

arditi efter krigen var at finde i det højre-revolutionære miljø.⁵¹ Det var en gruppe, hvis krigserfaring var meget anderledes end den almindelige soldats. Ikke alene var gli arditi privilegerede, rekrutteringen var også ret selektiv, så man fik fat i 'mænd af den rette støbning'. Det er fristende at gætte på, at disse mænd i forvejen havde voldelige, i nogle tilfælde psykopatiske træk. Rochat afviser den myte, at gli arditi skulle have været opsamlingssted for kriminelle elementer.⁵² Til gengæld ved vi fra undersøgelser, at et par procent af soldater, der er i kamp i længere tid, udvikler aggressivt-psykopatiske træk.⁵³ Det er meget fristende at tro, at i hvert fald en del af gli arditi hørte til denne gruppe, om end det ikke er let at påvise. Det ville i hvert fald betyde, at de ikke alene havde en objektivt anderledes krigserfaring, men – oftere end andre soldater – også en atypisk subjektiv reaktion på selve krigen. Under alle omstændigheder var det en gruppe, der var trænet til brutale kampteknikker. Især blev brugen af den lange, skarpe kniv, *il pugnale*, mytologiseret: for eksempel var arditis særlige hilsen den fremstrakte pugnale.

Man finder altså tre delvist overlappende grupper i det italienske eksempel, nemlig officerer, studenter og arditi. Det var dem, der førte an i den bølge af brutalitet, der i sidste ende skulle bane vejen for fascismen. Spørgsmålet er om der gik en lige linie fra skyttegravserfaringen til den politiske vold, sådan som både Mussolini forudså i sit begreb om skyttegravsaristokratiet, og som den tyske Fronterlebnis-myte fremstillede det.

Franzinelli har en samling biografier af omkring 100 af de mest betydningsfulde squadristi i et appendix til sin bog. Her kan man let danne sig et overblik over alderssammensætningen og få afklaret, hvor mange der var gamle nok til at have deltaget i krigen. Langt de fleste er født i 1890'erne, og kunne på den måde have deltaget i krigen – mange endda helt fra dens begyndelse. Men der er et betydeligt mindretal, der faktisk er meget unge. De tre yngste var født så sent som i 1903 og hele 13 i år 1901 eller derefter, og kan altså ikke have deltaget i kampene. Dette mindretal tyder på, at der var en stor gruppe, der ikke selv havde oplevet skyttegravene, men alligevel var tiltrukket af fascisternes brutale ideologi. Dertil kommer, at Franzinellis gruppe ikke er repræsentativ, men netop beskriver de 100 vigtigste ud af en bevægelse, der i 1922 talte 320.000 medlemmer fordelt på mere end 1000 afdelin-

⁵¹ Giorgio Rochat, *Gli arditi della grande guerra. Origini, battaglie e miti*, Gorizia 1997 (oprindeligt Milano 1981).

⁵² Se Cordova 1969, s. 4, tilbagevist af Rochat 1997, s. 42-43.

⁵³ Edgar Jones, *The Psychology of Killing: The Combat Experience of British Soldiers during the First World War*, in *Journal of Contemporary History* 2/2006, s. 237-38.

ger.⁵⁴ Man må altså regne med, at det drejer sig om den gamle garde, der har formet bevægelsen, og ikke det store flertal af squadristi, der kom til mellem 1921 og 1922. Derfor er det også sandsynligt, at flertallet i gennemsnit har været en del yngre end Franzellis eksempler, altså ikke nødvendigvis veteraner. Franzelli skelner da også mellem 'i diciannovisti' (mændene fra 1919) og anden-generations squadristi, der kommer til i begyndelsen af 1920'erne.⁵⁵

Sven Reichardt udgav i 2003 et mammutværk, *Faschistische Kampfbünde*, der sammenlignede det tyske SA med de italienske squadristi. Her diskuterer han ret indgående, hvad vi kan sige om squadristis sociale og aldersmæssige sammensætning og bekræfter den mistanke, man kan få fra Franzinellis eksempler. Hans resultater, der bygger på forskellige regionale studier, viser, at den største gruppe var den generation, der lige præcis var for ung til at have kunnet kæmpet med i krigen. Reichardt har lavet sin egen undersøgelse af medlemmerne i Bologna i 1921, hvor langt den største gruppe består af årgangene 1901-1905, altså store teenagere.⁵⁶ Gruppen af veteraner var stadig betydelig og, som antaget i forhold til Franzinellis eksempler, en stor del af dem sad på de ledende positioner. Der var få almindelige frontsoldater, men til gengæld en stor del arditi og officerer.⁵⁷ Deres krigserfaring var også anderledes end de almindelige soldaters. I den italienske hær byggede officerernes autoritet på den hårde disciplin og de hårde straffe, som hang over soldaternes hoveder. Det kammeratskab mellem officer og soldater, som var en del af myten om den tyske Fronterlebnis, blev aktivt modarbejdet af den italienske hærledelse. Officererne skulle ikke solidarisere sig med soldaterne, men opretholde et strengt hierarki. De levede også betydeligt bedre og deltog ikke i de angreb, de sendte deres soldater ud i.⁵⁸ Gli arditi deltog ganske vidst som nævnt i meget farlige aktioner, men levede ellers et stykke fra fronten, hvor de havde bedre forplejning og blev skånet for det helvede, som det daglige skyttegravsliv bød på. De veteraner, der fortsatte krigens vold som squadristi, havde altså kun i begrænset omfang været udsat for det desillusionerende chok, der havde været skyttegravssoldatens mest almindelige erfaring, mens den største gruppe slet ikke havde oplevet krigen.

Reichardt sammenligner som nævnt de italienske squadristi med det

⁵⁴ Ibid. s. 46.

⁵⁵ Ibid. s. 4 og s. 46-47.

⁵⁶ Sven Reichardt, *Faschistische Kampfbünde. Gewalt und Gemeinschaft im italienischen Squadrismus und in der deutschen SA*, Köln 2003, s. 348.

⁵⁷ Ibid. s. 371-72.

⁵⁸ Procacci, 1993, s. 87 og s. 90-93 – Procacci undtager dog underofficererne, der ofte følte sig mere knyttet til de menige end til de overordnede.

tyske SA. Set som bevægelse er dette meget naturligt, men i forhold til spørgsmålet om brutalisering, er det nødvendigt at understrege, at der var omkring ti års forskel på de to bevægelers højdepunkt. SA var i sine første år – ligesom den nationalsocialistiske bevægelse i øvrigt – et randfænomen på den yderste højrefløj, med meget ringe betydning uden for Bayern. Men allerede i begyndelsen af 1920'erne gjorde SA meget ud af at rekruttere blandt de helt unge, som på grund af manglende krigserfaring ikke altid fandt plads i frikorpsene.⁵⁹ Reichardts tal om alderssammensætningen i SA stammer da også fra perioden først i 1930'erne, hvor SA var blevet en national magtfaktor. Her viser det sig, at generationen af 'krigsbørn' – altså født efter år 1900 – vejer endnu tungere end hos squadristi – helt oppe på mellem 80 og 90% af medlemmerne.⁶⁰ Det kan man ikke undre sig over, når man tænker på de ti år, der ligger mellem de to bevægelser. Det mindretal af veteraner, som ville slås videre efter 1918, var givetvis ikke blevet større i de forløbne ti år. De var nu midt i 30'erne og havde familie og arbejde. Det var gruppen af helt unge, der igennem hele tiåret – først i Italien og senere i Tyskland – udgjorde kernen i de voldelige grupper.

To ældre men ofte citerede værker, der forsøger at se på SA fra en sociologisk synsvinkel, er Peter H. Merkl, *Political Violence under the Swastika* og *The Making of a Stormtrooper*. Merkl tager udgangspunkt i 581 nationalsocialisters livshistorier, der blev indsamlet af den amerikanske sociolog Theodore Abel i 1934. De giver et indblik i de erfaringer og motivationer, som lå bag den politiske aktivitet, og præsenterer et rigt materiale, dog med de åbenlyse svagheder, at de er regionalt skævt fordelt og repræsenterer en gruppe, der kunne udtrykke sig sikkert på skrift, foruden at der selvfølgelig er forskønnelser, efterrationaliseringer og fortællinger i ethvert selvbiografisk materiale.⁶¹ Merkl gør en del ud af den store gruppe unge, vi har set hos Reichardt – dem der var for unge til at kæmpe i krigen. I Merkl's materiale får vi også deres motivationer for at blive tiltrukket af volden. Her spiller den fjerne krig en betydelig rolle, hele 13 % af de adspurgte var for unge til at have oplevet krigen på nært hold, men udtrykker alligevel stor krigsentusiasme.⁶² Merkl kalder dem 'victory-watchers'. Det var den samme generation, som også var fremtrædende som squadristi, typisk født mellem 1902 og 1905, altså gamle nok til at kunne huske, at der var en krig. De havde fået krigspropagandaen ind med modermælken i skolen og i gymnasiet,

⁵⁹ Peter Longerich, *Die Braune Batallione. Geschichte der SA*, München 1989, s. 25.

⁶⁰ Reichardt 2003, s. 348-51.

⁶¹ Merkl 1977, s. 6-7.

⁶² *Ibid.*, s. 52.

de havde fulgt krigens gang entusiastisk og havde forsøgt at hjælpe fædrelandet på hjemmefronten, så godt de nu kunne. De havde måske storebrødre, der drog af sted til fronten, og ærgrede sig over den lille aldersforskel, der forhindrede dem i at tage del i eventyret.⁶³ De havde altså taget del i krigsbegejstringen, men ikke mødt det chok og den desillusion, skyttegravskrigen betød for langt størstedelen af dem, der oplevede den på nært hold. For dem var det klart, at vold var heroisk, at fædrelandet var truet af en indre fjende, og at denne fjende måtte udryddes med magt. De var på den måde gamle nok til at have taget del i den sproglige brutalisering under krigen, men ikke gamle nok til at have fået modgiften i form af mødet med frontens uheroiske og desillusionerende brutalitet.

På baggrund af disse værker kan vi således begynde at danne os et billede af, hvem der blev brutaliseret af krigen. Det var en del af officererne, veteraner fra specialenheder, der tiltrak allerede brutale personer og idealiserede deres brutalitet, og det var, som den største gruppe, den unge generation, der havde oplevet krigen gennem propagandans forskønnende filter og nu tog budskabet alvorligt. Altså tre grupper, hvoraf de to første havde en krigserfaring, der var anderledes end den almindelige soldats, og en tredje gruppe, den største, af unge mænd, som kun havde oplevet krigen på anden hånd. Dertil kan man for officerernes vedkommende lægge den sociale motivation hos især det tyske officerskorps, der var blevet stærkt reduceret efter Versailles-freden. For specialtropperne gjaldt det, at de allerede under krigen havde udviklet en korpsånd, hvor de optrådte som en gruppe, der var hævet over almindelige mennesker, og hvor netop brutaliteten var det, der skilte dem ud fra mængden. Den sidste gruppe havde deres krigserfaring fra skolebænken, hvor de var blevet præsenteret for den officielle propaganda fra katederet. Oven i købet en propaganda, der i krigens løb blev stadig mere skinger, og som – især for Italiens vedkommende – fokuserede på den indre fjende som et fremmedlegeme, der skulle fjernes fra nationen med magt. Det var altså ikke den almindelige soldat, men et mindretal, der havde viljen, for ikke at sige ryggesløsheden, og styrken til at kunne sætte sig igennem over for det flertal i begge lande, der bare ville lægge krigens gru bag sig.

⁶³ Peter H. Merkl, *The Making of a Stormtrooper*, Princeton 1980, s. 110-12 og 121-122.

Konklusionen er, at Første Verdenskrig generelt ikke producerede en 'tabt generation' af utilpassede, voldelige veteraner. De fleste kom tilbage fra krigen i en tilstand af desillusion og afsky for det voldsorgie, de havde været vidner til. De ville hjem til gården, kontoret eller fabrikken, være sammen med konen eller kæresten og glemme alt om heltmod, jerndisciplin og opofrelse for fædrelandet. Men fordi dette var tilfældet for *flertallet* af de hjemvendte, betyder det ikke, at alle havde den samme erfaring. Ikke alene havde for eksempel officerer og specialtropper en objektivt anden oplevelse af krigen, men forskellige mennesker reagerer forskelligt på de samme oplevelser. Brutaliseringstesens i sin simple form er et godt eksempel på, at man skal være meget varsom med at bruge alt for firkantede socialpsykologiske skemaer på store grupper, og at det er nødvendigt at være nuanceret. Millioner af mænd tog del i Første Verdenskrig. Selvom et beskedent mindretal af veteranerne mente, at krigens midler var svaret på efterkrigstidens problemer, var de som gruppe mange nok til at kunne spille en stor rolle i de samfund, de vendte tilbage til. I forhold til de millioner, der vendte tilbage fra skyttegravene, syner et par hundrede tusind frikorpsmænd eller squadristi ikke af meget, men det truer stabiliteten i ethvert politisk system at have så mange organiserede voldsmænd, der ikke accepterer systemets spilleregler. Vi kan derfor ikke afskrive brutaliseringstesens, selvom den ikke passer på flertallet af veteranerne, men i stedet redefinere brutaliseringen som skabelsen af et voldsberedt mindretal i et samfund, hvor krigens vold havde smittet af på den politiske retorik, en retorik der både skabte stærke fjendebilleder og samtidig argumenterede for radikale midler til at bekæmpe disse fjender. Et mindretal, der viste sig stort nok til at destabilisere efterkrigstidens samfund, og dermed ophøje deres egen brutalitet til en politisk ideologi. Selv om man må tage en omvej uden om de almindelige soldater, er der derfor en linje fra verdenskrigens slagmarker til mellemkrigstidens slagsmål.